

УДК 347.961+338.48

О. І. Нелін,доктор юридичних наук, професор,
академік Академії нотаріату України

ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ І ЗАВДАННЯ НОТАРІАТУ УКРАЇНИ

У статті досліджується проблема визначення мети і завдання нотаріату України на сучасному етапі. Зазначається, що основними тенденціями правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні є орієнтація української законотворчості на латинську систему нотаріату, зменшення імперативності та меж державного впливу на нотаріальну діяльність, вжиття заходів для переходу до єдиної форми нотаріальної діяльності та розширення повноважень професійного об'єднання нотаріусів. Окреслюється, що процес реформування нотаріальної діяльності має ґрунтуватися на попередніх розробках концептуальних засад функціонування нотаріальних органів держави та потреб формування правової системи України.

Ключові слова: *правове регулювання нотаріальної діяльності, реформа нотаріальної діяльності, правова система України, нотаріальні акти.*

З моменту історичного виникнення нотаріату в руках нотаріуса знаходяться інтереси сторін, він захищає діяльність і майно людини, права особи і власності як невід'ємний елемент свободи її власника. Нотаріус стоїть на варті гідності людини і використовує всі можливості, аби забезпечити їй доступ до свободи прийняття рішення в умовах повної захищеності. На сьогоднішньому етапі реформування інституту нотаріату необхідна скоординована діяльність всіх учасників процесу реформування органів нотаріату в Україні, щоб ця реформа сприяла цілісному підходу до визначення мети, завдання і функцій нотаріату, надання населенню послуг правового характеру відповідно до міжнародних стандартів.

Актуальність теми дослідження зумовлена, з одного боку, потребою у створенні сучасної вітчизняної теорії нотаріального права, з другого — необхідністю науково обґрунтованих пропозицій щодо реформування інституту нотаріату в Україні, з третього — орієнтацією України на світові досягнення латинської системи нотаріату з метою

урахування прийнятного досвіду задля оптимізації правового статусу інституту нотаріату.

Зазначимо, що постановка проблеми у зазначеному ракурсі поки що не відбувалась, але окремі аспекти цієї проблематики знайшли висвітлення у низці досліджень українських науковців та нотарів: В. Баранкової, М. Долинської, Л. Єфіменка, В. Комарова, О. Неліна, М. Нікіфорака, С. Пасічник, Л. Радзівської, В. Степаненка, В. Черниша, С. Фурси, Л. Ясінської та інших.

Метою статті є розв'язання теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із дослідженням основних концептуальних підходів до розуміння доктрини нотаріального права, особливостей її впливу на нормотворчі процеси та правозастосування. За результатами дослідження запропонувати контури її подальшого розвитку та впровадження у правову систему України.

Інститут нотаріату як об'єкт наукового дослідження являє собою найважливіший феномен, що вимагає до себе пильної уваги у вітчизняній юридичній науці. Це зумовлено рядом обставин, се-

ред яких такі як необхідність з'ясувати поняття та правову природу інституту нотаріату, його роль у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина, його місце в системі правових інститутів і галузей права, основоположних функцій, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства. Це, у свою чергу, визначає і завдання інституту нотаріату на нинішньому етапі розвитку нашого суспільства.

На думку К. Ф. Досінчук, нотаріат — це сукупність органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчинення нотаріальних дій, регулювання та контролю за їх організацією, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [1, с. 132].

Найпоширенішим в юридичній літературі є законодавче визначення поняття нотаріату. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

На думку Х. В. Майкут, сьогодишнім завданням нотаріату є стабільний розвиток практики належного застосування чинного законодавства, зокрема таких галузей права як цивільне, сімейне, земельне тощо, законне та якісне здійснення нотаріальної діяльності, забезпечення прав, свобод людини і громадянина, їх охорона та захист [2, с. 10].

На думку Л. К. Радзівської, С. Г. Пасічник, яку ми поділяємо, завданням нотаріату є забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, запобігання правопорушенням [3, с. 9].

Автор обґрунтовує думку, що інститут нотаріату виконує три основні завдання. Перше завдання — захист і охорона власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Нотаріальні органи в основному виконують право-

охоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав, наприклад, у разі вчинення виконавчих написів, протестів векселів, посвідчення несплати чеків. Виконання цього завдання буде ефективним, якщо воно реалізовуватиметься відповідно до процесуальних норм, установлених Законом України «Про нотаріат». Порушення цих процесуальних норм веде до недійсності нотаріального акта.

Дії, що їх вчиняють нотаріальні органи, забезпечують захист і охорону важливих прав та інтересів громадян і організацій, які пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, бо стосуються їхніх майнових прав та гарантування подальшої реалізації інших суттєвих прав громадян.

Автор відзначає, що друге завдання — зміцнення законності і правопорядку. Вчиняючи певну нотаріальну дію, нотаріус чи посадова особа підтверджує цим законність і достовірність вчинюваної нотаріальної дії та запобігає в майбутньому можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до нотаріуса чи посадової особи.

Обґрунтовується позиція, що третє завдання — запобігання можливим правопорушенням. Так, скажімо, якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулися заінтересовані особи, не відповідає законові, нотаріус відмовить у її вчиненні, запобігши у такий спосіб правопорушенням і можливим негативним наслідкам для цих осіб.

Завдання запобігання правопорушенням виконується також через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії.

Виходячи із завдань, що їх виконують нотаріальні органи, автор робить висновок, що сутність нотаріальної діяльності полягає у посвідченні права, а також фактів, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності (ст. 1 Закону України «Про нотаріат»).

Однак аналіз поняття нотаріату вказує на повноваження нотаріальних органів і посадових осіб стосовно кола цих

дій, що їх вони відповідно до Закону України «Про нотаріат» можуть вчиняти. Нотаріус посвідчує безспірні права та безспірні факти, в наявності яких він може упевнитися безпосередньо або на підставі відповідних документів, а також вчиняє інші дії, спрямовані на юридичне підтвердження та закріплення цивільних прав, щоб запобігти їх можливному порушенню в майбутньому.

Автор обґрунтовує, що визначення мети нотаріату як засобу запобігання можливим порушенням або засобу захисту вже порушених прав (про що прямо сказано в Законі), не відповідає загальному призначенню інституту нотаріату. Аналіз предметних повноважень нотаріусів засвідчує, що в основному нотаріальні дії спрямовані на посвідчення та підтвердження певних прав і фактів та юридичне закріплення цивільних прав у точній відповідності закону і волевиявленню зацікавлених сторін. Саме попередження можливих зловживань правом забезпечується нотаріальними актами, які вчиняються від імені держави і тому мають обов'язкову силу. Саме тому в науковій літературі функція контролю за законністю розглядається як одна із основних нотаріальних функцій [4, с. 53].

Таким чином, дискусія щодо мети і завдання нотаріату іде, в основному, шляхом пошуку його місця в аспекті форм охорони та захисту суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері [5, с. 17]; віднесення нотаріату до правоохоронних та правозахисних органів, залежно від виконуваних ним функцій [6, с. 12]; обґрунтування висновку, що нотаріат, будучи формою захисту прав, правосуддя не здійснює [7, с. 60].

На думку автора, віднесення інституту нотаріату лише до охорони та захисту власності прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб значно обмежує перспективи розвитку цього правового інституту, оскільки інститут нотаріату також сприяє зміцненню законності та правопорядку, запобіганню правопорушенням. Нотаріальна форма має самостійну правову природу, яка відрізняється від судової форми та інших, передбачених законом, форм захисту права.

У науковій юридичній літературі зазначається, що, з огляду на реалії сьогодення, розвиток нотаріату має йти шляхом розширення повноважень нотаріусів, переходу до активної моделі нотаріату [8, с. 11–12]. А це означає, що нотаріальна діяльність за своїм змістом стає ширшою за ту, що охоплюється поняттям нотаріальних дій. Як самостійні напрями нотаріальної діяльності, крім вчинення нотаріальних дій, можуть надаватися й інші. Зокрема, В. Черниш та О. Нелін пропонують дозволити нотаріусам як самостійний напрямок нотаріальної діяльності надання консультативних з питань забезпечення оформлення прав на нерухоме майно [9, с. 12]; участь нотаріусів у врегулюванні конфліктних ситуацій шляхом процедури медіації [10, с. 6]; закріплення конструкції нотаріату латинської школи як інституту превентивного позасудового захисту цивільних прав та інтересів [11, с. 64]; забезпечення оформлення прав на нерухоме майно; виконання доручень органів судової влади (наприклад, із забезпечення доказів).

Ми вважаємо, що зазначені напрями нотаріальної діяльності можуть бути об'єднані поняттям охорони права як мети нотаріату, але для цього мають бути створені передумови більш вагомого закріплення і використання потенціалу нотаріату в сфері цивільного обороту в чинному законодавстві.

На підставі зазначеного можна запропонувати таке поняття нотаріату. Нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які законодавством України покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії від імені держави України, які спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів, що здійснюються з метою захисту та охорони суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень у цивільному обороті.

Автор стверджує, що особливість нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона, як правило, забезпечує не захист, а попередження порушення права. Тому предметом нотаріальної діяльності є лише безспірні справи та правочини.

Аналіз теорій, ідей, концепцій наукових праць дає змогу зробити такі висновки:

По-перше, роль нотаріату в житті суспільства виражається у його функціях, які не є сталими, а змінюються (розширюються) із розвитком нотаріату незалежної України. Розмежування нотаріальних функцій дає змогу встановити місце нотаріату у сучасному суспільстві як особливого правового інституту та показати специфіку його діяльності щодо учасників вчинюваних нотаріальних дій.

По-друге, необхідне ґрунтовне доопрацювання проектів закону про нотаріат для того, щоб удосконалити правове регулювання організаційних питань нотаріальної діяльності та нотаріально-процесуальних правовідносин на підставі концептуальних підходів до подальшого законодавчого закріплення конструкції нотаріату латинської школи як інституту превентивного позасудового захисту цивільних прав та інтересів.

По-третє, необхідні зміни нотаріального і процесуального права: повернення до обов'язкової нотаріальної форми угод з нерухомістю, встановлення особливої процедури оскарження нотаріальних актів, розширення кола підстав для вчинення виконавчих написів, повернення повноважень з оформлення спадщини від сільських рад до нотаріусів тощо.

Список використаних джерел

1. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти // Часопис Київського університету права. — 2013. — С. 132.
2. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. — Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2012. — С. 10.
3. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за відп. ред. Л. К. Радзієвської. — Київ: Юрінком Інтер, 2000. — С. 9.
4. Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. — Київ: Юрінком Інтер, 2015. — С. 53.
5. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. — Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. — С. 17.
6. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — Київ: А.С.К., 2001. — С. 12.
7. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. — Харків: Консум, 1999. — С. 60.
8. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 8. — С. 11–12.
9. Черниш В. М., Нелін О. І. До питання реформування органів нотаріату в Україні // Юридична Україна. — 2012. — С. 12.
10. Нелін О. І. Медіація як один із альтернативних способів вирішення нотаріальних конфліктів // Юридична Україна. — 2013. — № 8. — С. 6.
11. Комаров В., Баранкова В. Законодавство про нотаріат: очікувані зміни // Право України. — 2003. — № 11. — С. 64.

Нелін А. И. Пробелы законодательной регламентации определения цели и задачи нотариата Украины.

В статье рассматривается проблема определения целей и задач нотариата Украины на современном этапе. Указывается, что основными тенденциями правового регулирования нотариальной деятельности в Украине есть ориентация украинского законодательства на латинскую систему нотариата, уменьшение императивности и границ государственного влияния на нотариальную деятельность, применение мер для перехо-

да к единой форме нотариальной деятельности и расширения полномочий профессионального объединения нотариусов. Определяется, что процесс реформирования нотариальной деятельности должен базироваться на предыдущих разработках концептуальных положений функционирования нотариальных органов государства и потребностей реформирования правовой системы Украины.

Ключевые слова: правовое регулирование нотариальной деятельности, реформа нотариальной деятельности, правовая система Украины, нотариальные акты.

Nelin O. I. Gaps of legal regulation of determining the mission and objectives of notarial system in Ukraine.

From the moment of their historical origin the notaries have been holding in their hands the interests of the parties, they protect activities and property of a person and person's rights as an integral element of the property owner's freedom. A Notary Public stands guard of a person's dignity and uses all possibilities to ensure the person's access to the freedom of making decisions under conditions of full protection. On the current stage of reforms in the notary institution there is the need in coordinated activities of all stakeholders engaged in reforming notarial bodies in Ukraine so that the reform can facilitate the integral approach to determining the mission, objectives and functions of notarial system, providing the population with the services of legal nature in accordance with the international standards. In the article the author studies the problem of determining the mission and objectives of notarial system in Ukraine in modern times. It has been noted that the basic trends of legal regulation of notarial activities in Ukraine are the commitment of Ukrainian lawmaking to the Latin notarial system, the reduction of mandatory nature and limits of the state intervention in the notarial activities, taking steps to transfer to a single form of notarial activity and expanding the powers of professional notaries' association. It has been emphasized that the process of establishing notarial activities should be based upon previous conceptual principles of the state notarial bodies functioning and the requirements of Ukrainian legal system formation.

Keywords: legal regulation of notarial activity, reform of notarial activity, legal system of Ukraine, notarial acts.